

МИКОЛА ТУЛЕНКОВ,

доктор соціологічних наук, професор кафедри галузевої соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Матриця значень чи символічний універсум?

Рецензія на монографію О.М.Шульги **“Евристичний потенціал поняття “символічний універсум”: теоретичні та методологічні аспекти”**. — К.: Інститут соціології НАН України, 2016. — 372 с.

Передусім зазначмо, що у вітчизняній соціології феноменологічна проблематика майже ніколи не була у центрі дослідницької уваги. До неї зверталися переважно у підручниках і навчальних посібниках з метою надання відповідної інформації студентам про напрями розвитку сучасної теоретичної соціології, оскільки спостерігався помітний інтерес до феноменологічної тематики з боку зарубіжних дослідників. Не дістав особливої уваги феноменологічний напрям і в суміжних із соціологією науках. Лише кілька монографій із феноменології були підготовлені в останні десятиліття українськими філософами. Тому поява досить обсяжної монографії із проблем використання феноменологічного підходу в соціології є доволі знаковою подією в житті української соціально-гуманітарної академічної спільноти.

При цьому рецензована монографія, як показує аналіз, підпорядкована доволі сміливій та амбітній ідеї, а саме — розкрити евристичний потенціал поняття “символічний універсум” у межах феноменологічної парадигми соціологічної науки. Прямо зауважу, що таке завдання з наукової точки зору є далеко не простим. Понад те, вже сама спроба вдатися до пошуку наукового потенціалу такого складного і недостатньо опрацьованого поняття, як символічний універсум, заслуговує великої поваги. Проте автор, взявшись за розв’язання такого складного завдання, як свідчать отримані результати, доволі успішно з ним упорався. Підтвердженням цього є розгорнута в монографії авторська концепція символічних універсумів, де зазначені універсуми вперше розглянуто крізь призму феноменологічної соціології як

іманентні метасмислові системи, що здатні виступати аналітичним інструментом дослідження перебігу суперечливих процесів сучасного українського суспільства.

Варто підкреслити, що однією з перших проблем, яка постала перед автором запропонованої концепції символічних універсумів, була необхідність теоретичного переосмислення та концептуальної реінтерпретації низки ключових понять феноменологічної методології. Власне, ця проблема є наслідком тривалої суперечності між пізнавальними можливостями деяких концептів даної методології і практичним використанням їх у межах соціологічного аналізу процесів змін, що відбуваються в сучасному суспільстві. Автор при цьому докладно змальовує наявну теоретичну кризу феноменологічного підходу в соціології, яка виявилася у широкій міжнародній дискусії, з одного боку, стосовно можливості існування самої “феноменологічної соціології”, а з іншого боку, стосовно ролі та призначення феноменології у соціальних науках, а також стосовно її предметної сфери, функцій та дослідницьких завдань.

Водночас слід наголосити, що викладена в монографії розгорнена концепція символічних універсумів є цілком логічним та інноваційним авторським здобутком і спрямована на поглиблення та вдосконалення пізнавальних інструментів феноменологічної парадигми в соціології. Науковець у межах зазначеної концепції доволі сміливо переосмислює деякі фундаментальні поняття феноменологічної соціології, вводячи для цього в науковий обіг такі нові поняття, як “символічний анклав”, “вакуум легітимних цінностей”, “ієрархія доменів”, а також піддаючи реінтерпретації інші ключові поняття, зокрема такі, як “культурна гегемонія”, “культурна дифузія”, “культурна експансія” тощо. Поряд із цим з метою поглиблення аналізу досліджуваної тематики автор цілком правомірно розширює аналітичне коло наукових інструментів за рахунок залучення понять, широко використовуваних дослідниками в інших соціологічних підходах, але часто-густо далеких від феноменологічної традиції. Однак такі запозичення є цілком виправданими, оскільки автор використовує їх для виконання складних пізнавальних завдань.

У межах запропонованої авторської концепції всебічно розглянуто також контури взаємодії символічних універсумів у метасмислових системах сучасного суспільства, тобто те, в яких відносинах перебувають між собою зазначені символічні універсуми, а також до яких глибинних змін у суспільстві спричиняються процеси їхньої боротьби. При цьому картина протиборства символічних універсумів розкривається в монографії із застосуванням низки таких введених автором новітніх понять, як домінантний універсум, альтернативний універсум, символічний анклав тощо. У процесі монографічного дослідження було виокремлено також певні царини смислотворчості, що дістали назву “доменів символічного універсуму”, які функціонують на базовому та надбудовному рівнях суспільної системи.

Такий підхід до розгляду феномену символічних універсумів є цілком новаторським, що свідчить про глибоку відмінність поданого автором розуміння даного феномену, що істотно відрізняє його концепцію від початкової концепції класиків феноменологічної соціології. Переконаливо обґрунтовуючи власну концепцію символічних універсумів, автор не зупиняється на цьому (що додає ще один позитив монографії) і звертає увагу читача на ті теоретичні обрії, що їх відкриває його концепція не тільки для подальшого феноменологічно орієнтованого конкретно-соціологічного аналізу, а й для загального соціологічного теоретизування.

Важливо також відзначити той факт, що дослідник не обминув увагою в монографії перебіг суспільно-політичних процесів у сучасному українському суспільстві. На підставі емпіричного матеріалу він показав характерні для нашого суспільства соціокультурні тенденції, без врахування яких не можна зрозуміти особливості тих соціальних процесів, які відбувалися і відбуваються впродовж останніх

десятиліть. Зокрема, у книзі переконливо аргументовано відсутність в українському соціумі спільного ціннісного базису, ретельно проаналізовано процеси докорінної зміни символічного простору суспільства, переходу від однієї системи політичних, ідеологічних і духовно-культурних цінностей до іншої системи ціннісних координат, а також ґрунтовно показано, які значні зміни відбулися і продовжують відбуватися у сфері культури, мистецтва та релігії за умов глобальних суспільних трансформацій.

Слід також зазначити, що цікавий та логічно викладений текст монографії спонукає зацікавленого читача до аналітичного розмірковування, творчої дискусії та гострої полеміки. Зокрема, намагаючись опукло передати свою головну ідею структурованості символічних доменів у суспільстві, автор у деяких місцях книги, на мій погляд, занадто схематично подає трактування перебігу певних соціальних процесів. Подібний схематизм простежується і при розгляді мовного домену як інтегрального домену символічного універсуму. Хоча, з іншого боку, стає цілком зрозуміло, що занурення у численні деталі мовних процесів у системі соціальних взаємодій загрожує розмити головну ідею другого параграфа у третьому розділі рецензованої монографії.

Водночас цілком позитивною рисою монографічного дослідження є й те, що воно наслідує кращі класичні взірці наукової літератури. Це виявляється насамперед у тому, що автор за темою дослідження опрацював великий масив літератури, виданої українською, російською, англійською й німецькою мовами. У бібліографії широко представлені праці з феноменології, включно із новітніми, що вийшли друком останніми роками у багатьох країнах світу. Орієнтація на традиції наукової класики уявлюється і в тому, що кожний розділ, параграф і підпараграф монографії починається з постановки завдання, яке в ньому виконується. Причому кожен з цих фрагментів монографічного дослідження закінчується ґрунтовними і чітко сформульованими висновками. Поряд із цим, варто визначити і такий аспект монографічного дослідження. Відомо, що у феноменологів склалася своя доволі специфічна професійна термінологія. З даної причини читати, а тим паче розуміти їхні тексти тим, хто цією проблематикою не займається, доволі складно. Але авторові даної книги вдалося викласти текст цілком ясною, доступною і зрозумілою мовою, розрахованою на масового читача. Причому змістова частина монографії вирізняється передусім як логічним науковим, так і гарним літературним стилем, що також підкреслює професійний рівень проведеного дослідження.

Зазначене вище дає підстави для висновку, що монографія О.Шульги привносить у методологічний і теоретичний простір соціологічної науки доволі свіжі ідеї, відкриває нові горизонти для здійснення наукових розвідок у царині феноменологічних досліджень, а також підказує науковцям-початківцям перспективні напрями наукових творчих пошуків. При цьому монографія "Евристичний потенціал поняття "символічний універсум": теоретичні та методологічні аспекти" буде корисною підмогою науковим працівникам, викладачам вишів, аспірантам і студентам, а також усім тим, хто цікавиться актуальним поступом сучасного соціологічного знання. Для ширшого загалу читачів досить цікаво буде ознайомитися з аналізом перебігу реальних процесів зміни ціннісних універсумів сучасного українського суспільства, в гуші яких усі ми нині перебуваємо.